

«Масғұт» поэмасы

«Масғұт» поэмасы

Абай жазған 4 поэманың даңқты болатын себебі олардың тұтастығы бар, іштей терең байланысы бар.

М.Әуезов

Абайдың қандай поэмалары бар?

Абайдың Шығыс классиктерімен арақатынасын М.Әуезов екі кезеңге бөлген еді. Бірінші кезең – ақынның жастық шақтағы еліктеу, 1860–1865 жылдарды қамтыса, екінші кезең 1886 жылдан өмірінің соңына дейін ақындық кемеліне келіп, таланты әбден толысқан кезін қамтиды. Осындағы екінші кезеңге жататын Абайдың «Ескендір» поэмасы мен «Мың бір түн» желісі негізінде «Масғұт», «Әзім әңгімесі» деген поэмалары белгілі. Мұнда Абай Шығыс әдебиетінен өзінің гуманистік-ағартушылық идеяларына тікелей үндесетін оқиғаларды ғана алып, поэмаларына арқау етті. «Ескендір» мен «Масғұт» Абайдың 1909 жылғы жинағында жарық көрсе, «Әзім әңгімесі» мен «Вадим» поэмаларын Абай жинағына алғаш рет 1933 жылы М.Әуезов енгізген. «Вадим» поэмасы Абай шығармаларын ұқыптап көшірген Мүрсейіт Бікіұлы қолжазбасынан табылған, ал «Әзім әңгімесін» 1927 жылы Ысқақ Ырысайұлы деген кісі Абай шығармаларын жинаушыларға табыс еткен. Содан бері Абайдың екі томдық шығармалар жинағында бұл поэмалар үзбей жарияланып келеді. Абайдың «Вадим» атты төртінші поэмасы М.Ю.Лермонтовтың «Вадим» атты аяқталмай қалған повесінен алынған. Орыс қаламгері

мен «Вадим» поэмаларын Абай жинағына алғаш рет 1933 жылы М.Әуезов енгізген. «Вадим» поэмасы Абай шығармаларын ұқыптап көшірген Мүрсейіт Бікіұлы қолжазбасынан табылған, ал «Әзім әңгімесін» 1927 жылы Ысқақ Ырысайұлы деген кісі Абай шығармаларын жинаушыларға табыс еткен. Содан бері Абайдың екі томдық шығармалар жинағында бұл поэмалар үзбей жарияланып келеді. Абайдың «Вадим» атты төртінші поэмасы М.Ю.Лермонтовтың «Вадим» атты аяқталмай қалған повесінен алынған. Орыс қаламгері бұл туындысын нағашы әжесі Е.А.Арсеньевадан естіген әңгімелері бойынша жазып шыққан. Бұл шығарманы зерттеушілер Е.Пугачёв көтерілісіне байланысты оқиғалардың сипатталуымен байланыстырады. Бірақ шығарма аяқталмағандықтан, Е.Пугачёв көтерілісі толық қамтылмайды. Ал Абайдың басты ерекшелігі, біріншіден – қара сөзбен жазылған шығарманы өлеңмен айшықтап шығуында. Екіншіден – шығарманың сыншылдық жағынан гөрі романтикалық сипатына назар аударуында. Мұнда Абай түпнұсқаның ұзын-ырғасын ғана алып, жалпы мазмұнын еркін аударған. Түпнұсқа да, Абай аудармасы да аяқталмай қалған.

«Масғұт» поэмасының мазмұнына қандай оқиға арқау болған?

«Масғұт» поэмасы шығыстық сюжеттер желісінде жазылғанымен, ақын қаламына тән адамгершілік ойларымен астасып жатыр:

Арун-Рашид халифа заманында
Бағдатта бір жігіт бар, аты – Масғұт.
Шаһардан бір күн Масғұт шықты тысқа,
Барды ма кезі келіп бір жұмысқа?
Бір ұры бас сап тонап жатқан жерде
Кез болды бір бишара шал байғұсқа.

Шал байғұс айғайлады аттан салып,
Айырып алған жан жоқ оны барып.
Кім де болса, бір ерлік қылайын деп,
Масғұт ұшты ұрыға оңтайланып.

Масғұтты ұры шапты қылышпенен,
Тәуір-ақ жан сақтапты жұмыспенен.
Есен-аман шал-дағы құтылыпты,
Масғұттан жау қашқан соң ұрыспенен.

Кәрі шалды қарақшылардан құтқарып қалған жігітке риза болған шалдың ақ, қызыл, сары алманы таңдатып, «біреуін ал» деген сюжет орыс жазушысы И.Тургеневтің 1883 жылы жазған «Восточная легенда» атты шағын әңгімесінде де кездеседі. Абайда – Масғұт қызыл алманы таңдаса, Тургеновте Жапар (орысшада Джаиффар) деп аталған бас кейіпкер сары алманы таңдап, уәзір болады.

Абайдың «Масғұты» – қысқа сюжетті оқиға байланысы, дамуы, шарықтау шегі, шешуі бар поэма. Поэмадағы шал мен Масғұт арасындағы және хан мен Масғұт араларындағы диалогтер мен ерлік қимылдарын баяндау арқылы Масғұт ұнамды қаһарман, ерлігіне ақылы сай, парасатты адам бейнесінде суреттеледі. Өзінің ақылының арқасында ол «Шығыстың күні» деген атқа ие болды деп қорытады ақын. Ал поэманың негізгі идеясы – әйелдің қоғамда атқаратын рөлін дәріптеу.

Қажым Жұмалиев

ны уәзір арқылы өрбітеді. Поэма басталған бетте Масғұттың адамдық болмысы бірден көзге түседі. Жазатайым бір ұрының қолына түсіп, соққыға жығылған бейшара шалдың аянышты даусына дәті шыдамаған Масғұт қорғансызға араша түседі. Бейтаныс шалды қарақшының қанды шеңгелінен құтқарып қалған Масғұттың осы әрекеті арқылы оның адамгершілігін тануға болады. «Жақсылыққа жақсылық» жасалып, осы қамқорлығының арқасында қарапайым Масғұтқа бақ қонып, барлық арманына қолы жетіп, «Шәмсі-жиһан» – «Бұл дүниенің күні» атанады. Ол төрткіл дүниеге аты жайылған халифаның уәзірі болып қызмет істеп, қалың жұртқа ақыл айтатын дәрежеге жетеді. Міне, осы тұста оған тағы да Қыдыр ата көмекке келеді. Ол жеті күн жауған жаңбыр суында кесапат бар екенін айтып, «Жеті күн жынды болар суын ішкен» деп сол суды ішпеуге аян береді. Бірақ поэмада Қыдыр мен халифаға ғана арқа сүйеген Масғұт көпшілікті соңынан ерте алмайды, ақыры «жынды суды» патшаға да ішкізіп, өзі де ішіп, көпшіліктің ырқына көнуге

мәжбүр болады. Бұл оқиға Абайдың «Сократқа у ішкізген, Иоанна Аркті отқа өртеген, Ғайсаны дарға асқан, пайғамбарымызды түйенің жемтігіне көмген кім? Ол – көп, ендеше көпте ақыл жоқ. Ебін тап та, жөнге сал» деген «Отыз жетінші» қарасөзіндегі оймен сабақтасып жатыр. Сондай-ақ «Сәулең болса

□ Назарларыңызға рахмет!